

**Ioan Basarab, un domn român
la începuturile Țării Românești**

Matei CAZACU (n. 1946), istoric francez de origine română. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din București (1969), diplomat al *École Nationale des Chartes* din Paris (1977), doctor în istorie și civilizația bizantină și postbizantină al Universității Paris I Sorbonne Panthéon (1979), diplomat al *École Pratique des Hautes Études* (1984). Cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București, apoi la *Centre National de la Recherche Scientifique*, Paris, conferențiar la Sorbona și la *Institut National des Langues et Civilisations Orientales INALCO*, Paris. Autor a peste o sută de studii științifice, printre cele mai recente volume:

- *L'Histoire du prince Dracula en Europe centrale et orientale au XVe siècle*, Geneva, 1988 (reed. 1996 și 2006);
- *Au Caucase. Russes et Tchétchènes, récits d'une guerre sans fin (1785-1996)*, Geneva, 1998;
- *Histoire des Slaves orientaux. Bibliographie des sources historiques traduites en langues occidentales (Xe siècle -1689)*, Paris, 1998 (în colaborare);
- *The Story of Romanian Gastronomy*, București, 1999;
- *Des femmes sur les routes de l'Orient. Le voyage à Constantinople aux XVIIIe-XIXe siècles*, Geneva, 1999;
- *Basarabia, pământ românesc disputat între Est și Vest*, 2 vol., București, 2001 (în colaborare);
- *Minuni, vedenii și vise premonitorii în trecutul românesc*, București, 2003;
- *România interbelică*, București, 2004;
- *Dracula*, Paris, Éditions Tallandier, 2004 (Premiul Thiers al Academiei Franceze);
- *Gilles de Rais*, Paris, 2005;
- *România la 1900*, București, 2007;
- *Un État en quête de nation. La République de Moldavie*, Paris, 2010 (în colaborare);
- *Frankenstein*, Paris, 2011 (în colaborare).

Dan Ioan MUREȘAN (n. 1974), istoric francez de origine română. Licențiat al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1998), doctor în istorie al *École des Hautes Études en Sciences Sociales* din Paris (2005) cu lucrarea *Le Patriarcat de Constantinople et les Principautés Roumaines. Droit nomocanonique et idéologie politique (XIVe-XVIe siècles)*. Cercetător atașat Centrului de Studii Bizantine, Neoelece și Sud-Est- Europene al EHESS, a coeditat volumele *Le Patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité*, Paris, 2007, și *Pour l'amour de Byzance*, Frankfurt am Main, 2013. Autor a peste 30 de studii științifice.

Matei CAZACU Dan Ioan MUREȘAN

**Ioan Basarab,
un domn român
la începuturile
Țării Românești**

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 24 05 87, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
Cartier & Roman LLC, Fort Lauderdale, SUA. E-mail: usa@cartier.md
Suport juridic: Casa de Avocatură *EuroLegal*
www.cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore și pe www.cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.
Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.
Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712, București, România
Tel./fax: (021) 210.80.51
E-mail: romania@cartier.md
www.cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Pâslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lectori: Em. Galaicu-Păun, Valentin Guțu, Dorin Onofrei

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Iulia Vozian

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Matei Cazacu, Dan Ioan Mureșan

IOAN BASARAB, UN DOMN ROMÂN LA ÎNCEPUTURILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Ediția I, august 2013

© 2013, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Matei Cazacu, Dan Ioan Mureșan

Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești / Matei Cazacu, Dan Ioan Mureșan.

– Ch.: Cartier, 2013 (Tipogr. „Bons Offices”). – 244 p. – (Colecția „Cartier istoric”) (Tipogr. „Bons Offices”).

– 244 p. – (Colecția „Cartier istoric”).

500 ex.

ISBN 978-9975-79-807-5.

94(498)(092)

C 32

CUPRINS

Prefața	9
Partea I. Negru-Vodă și „Fețele palide”. O critică a „teoriei cumane” a lui Neagu Djuvara (Matei Cazacu)	25
Introducere	35
Capitolul I	64
Capitolul II	70
Capitolul III	72
Capitolul IV	107
Capitolul V	109
Capitolul VI	122
Partea II. „... <i>Per Bazarab Olacum et filios eius.</i> ” Papi, țari și regi despre originea și confesiunea Basarabilor (Dan Ioan Mureșan)	137
Ioan Basarab	139
La începuturile ideii imperiale românești	153
De la Episcopia de la Curtea de Argeș la Mitropolia Ungrovlahiei	162
Analiza corpusului documentar relevant în ansamblul său	168
Considerații finale asupra confesiunii primilor Basarabi	204
Cruciada antimongolă din 1352-1354 și implicațiile sale confesionale	219
Concluzie	240

Abrevieri

AARMSI = *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* (București, 1886-1941)

BBR = *Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg. Studii și documente românești* (Freiburg i. Breisgau, 1953-)

BCMI = *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (București, 1908-1945)

CDȚR = *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, 9 vol. (București, 1947-2012)

DIR, B. = *Documente privind istoria României: B. Țara Românească* (București, 1951-1954)

Doc. Val. = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, ed. I. Lukinich et al., Budapesta, 1941

DRH, B. = *Documenta Romaniae Historica: B. Țara Românească* (București, 1966-)

Fejér, Codex = **György Fejér**, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 43 vol., Buda, 1829-1835

FHDR = *Fontes Historiae Dacoromanae*, București, 4 vol. (București, 1964-1982)

Hurmuzaki = *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, 45 vol. (București, 1876-1942)

OCA = *Orientalia Christiana Analecta* (Roma, 1935-)

RA = *Revista arhivelor* (București, 1924-)

REB = *Revue des études byzantines* (București, 1943-1945, Paris, 1946-)

RER = *Revue des études roumaines* (Paris, 1953 – Iași, 1995-1996)

RES = *Revue des études slaves* (Paris, 1953 - Iași, 1995-1996)

RI = *Revista istorică* (București, 1915-1946, Ser. nouă 1990-)

RIR = *Revista istorică română* (București, 1931-1947)

RRH = *Revue Roumaine d'Histoire* (București, 1962-)

SMIM = *Studii și Materiale de Istorie Medie* (București, 1956)

Theiner, VMHH = *Augustin Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, 2 vol., Roma-Paris-Viena, 1859-1860

Theiner, VMPL = *Augustin Theiner, Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum*, 4 vol., Roma, 1860-1864

Prefață

Cititorul care va binevoi să parcurgă paginile acestei cărți va descoperi la finele ei nu doar care a fost, potrivit surselor istorice, adevăratul nume al fondatorului Țării Românești (Ioan Basarab), ci și care au fost, potrivit aceluiași izvoare, originea sa etnică (românească) și confesiunea sa (ortodoxă, cu apropiere efemere de catolicism din motive politice și matrimoniale). Răsplata pentru revenirea asupra prefetei este de a-i face cunoscută și unica reprezentare iconografică a imaginii domnului întemeietor. Aceasta nu este, cum se crede îndeobște, binecunoscutul portret plasat la intrarea Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, așa cum sugera odinioară Nicolae Iorga¹. Potrivit istoricilor de artă care s-au ocupat ulterior de problemă, cel înfățișat aici ar fi mai degrabă ctitorul bisericii, și anume fie Nicolae Alexandru (biserica purtând hramul Sfântului Nicolae), fie Vladislav I, fie, în fine, Radu I (unul dintre ei, nu știm precis care, fiind îngropat în biserică)².

Chipul imaginar al lui Ioan Basarab pare să se fi păstrat însă în *Cronica pictată de la Viena* (*Chronicon pictum Vindobonense*), lucrare care istorisește, într-un text de mare forță narativă, bătălia de la Posada (9-11 noiembrie 1330), marea sa victorie împotriva lui Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei³. Unul

¹ Comisiunea Monumentelor istorice, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, adunate și publicate de Nicolae Iorga, Sibiu, 1930, p. IV, planșa 1.

² *Ibidem*, planșa 4.

³ S. Iosipescu, „Bătălia de la Posada (9-12 noiembrie 1330). O contribuție la critica izvoarelor istoriei de început a principatului Țării Românești”, *RI* 19 (2008), p. 59-82.

dintre cele cinci manuscrise ale cronicii, actualul *Cod. lat. Med. Aevi* nr. 404 din colecțiile Bibliotecii Naționale Széchényi din Budapesta, a fost realizat între 1374 și 1378 după un manuscris din 1358 și este împodobit cu 147 de miniaturi pictate cu multă măiestrie de un canonic al bisericii din Alba Regală (Székesfehérvár), pe numele său Marcus din Kált. Inaugurate cu o splendidă miniatură pe f. 1 înfățișându-l pe regele Ludovic I tronând maiestuos, reprezentările redau momente-cheie din istoria reală sau imaginată a maghiarilor, de la Attila până la Carol Robert. Ultimele trei miniaturi privesc direct istoria românilor: este vorba despre două „stop-cadre” din bătălia de la Posada și o a treia înfățișându-l pe regele Carol Robert primind, printr-un sol, oferta de pace a lui Ioan Basarab, înaintea înfruntării finale.

Scenele de luptă, extrem de migăloase în realizare și dinamice în reprezentare, sunt adesea reproduse în lucrări de istorie sau în manuale. Însă una dintre ele, cea din urmă, apare mult mai des decât cealaltă, ceea ce face ca detaliile celei dintâi să fie mai puțin familiare iubitorului de istorie. De aceea ne vom opri aici asupra-i, pentru a încerca să îi deslușim mesajul⁴.

Miniaturile medievale trebuie interpretate în legătură intimă cu textul pe care îl ilustrează. Copistul, adesea el însuși și miniaturist, lăsa în mod voluntar spații libere pe foaia în care urma să fie inserată o imagine pe care o avea deja în minte și care trebuia, altfel spus, să „ilumineze” mesajul textului.

⁴ Cf. coperta cărții. Autorii prelungesc aici, modificând-o, o reflecție lansată de Matei Cazacu într-unul din numerele revistei *Magazin Istoric* din 1969 și continuată de Pavel Chihaia, „Trei miniaturi din *Chronicon Pictum*”, în Idem, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, München, 1983, p. 9-17.

Capitolul 103 al cronicii, și ultimul, pune în scenă confruntarea dramatică dintre două personalități puternice: regele Carol Robert și presupusul său voievod vasal, Basarab⁵. Imaginea figurată a peisajului Țării Românești apare, în conformitate cu textul, ca o regiune „de munte și de dealuri cu păduri”, cu relief aspru, „care nu poate fi locuită de un popor neobișnuit cu ea”. Armata regală maghiară este reprezentată în registrul de jos, în două posturi de bază: un grup de cavaleri, fugind cu frica în sân, căutând în spate pentru a se feri de urmăritori, în vreme ce pe povârnișurile munților se îngrămădesc însângerate corpuri de „ostași, principii și nobili”, zdrobiți de bolovani, în zalele devenite morminte, într-un infern fără scăpare în care erau prinși „ca niște pești în mreajă”.

Potrivit lui Ovidiu Pecican, care, la rândul său, s-a ocupat recent de aceste imagini, am avea de a face cu două bătălii, una datând de la începutul, iar alta de la sfârșitul campaniei din toamna lui 1330, separate de solia lui Basarab către rege⁶. Afirmția aceasta se susține însă cu greu: prima bătălie, cucerirea Severinului, a fost un asediu și o victorie angevină, care l-a determinat pe Ioan Basarab să încerce o aplanare diplomatică a conflictului, respinsă însă cu trufie de către Carol Robert. Or, ambele miniaturi de război reprezintă două înfrângeri ale armatei angevine.

Dacă studiem mai îndeaproape imaginea presupusă a primei bătălii, observăm că ea înfățișează un moment-cheie al bătăliei de la Posada. În râpa din centrul imaginii zace un cava-

⁵ *Izvoarele istoriei românilor*. Vol. XI, *Cronica pictată de la Viena*, ed. G. Popa-Lisseanu, p. 108-112 (lat.), 233-236 (trad. rom.).

⁶ O. Pecican, „Posada, 1330: două, nu una?”, în: <http://ovidiupecican.wordpress.com/2010/04/04/posada-1330-doua-nu-una/>

ler într-o splendidă armură, căzut la pământ pe calul său mort, purtând un coif uriaș cu viziera coborâtă, pe care se suprapune falnic o mare coroană, împodobită cu trei panașe. Efortul miniaturistului este clar: el s-a străduit să reprezinte cât a putut de detaliat momentul tragic al morții lui Desev (Dezső), fiul lui Dionisie, noul ban unghuresc al Severinului, cu care Carol Robert schimbase însemnele armelor sale în timpul bătăliei și „pe care crezându-l Vlahii a fi însuși regele, l-au omorât cu cruzime”. Prin urmare, putem identifica ușor grupul de călăreți fugari care privesc în urmă moartea credinciosului Dezső: este vorba de regele însuși, flancat „ca niște ziduri de piatră” de fideli săi slujitori, magistrul Danciu și magistrul Martin, ceilalți apărători nemaifiind înfățișați din lipsă de spațiu. Regele apare doar convențional cu o coroană deschisă cu trei fleuroni, pentru a fi identificat fără greș de cel care privește imaginea. În realitate, pe câmpul de luptă, Carol Robert nu va mai fi purtat niciun semn distinctiv care să facă din el ținta „nemiloșilor” valahi. Așadar, presupusa imagine a unei bătălii anterioare este, de fapt, extrasă tot din încleștarea finală de la Posada. În a doua imagine, exact același trio în galop continuă să contemple îngrozit dimensiunile carnagiului în care fusese atrasă armata regală, împinsă de apetitul cuceritor al voievodului Toma Szécsényi al Transilvaniei și de mândria imprudentă a regelui, nereceptiv la sfaturile consilierilor cu capul pe umeri.

Carol Robert apare, așadar, cât se poate de bine în evidență, în cele „două corpuri” ale sale (Ernst Kantorowicz): cel fizic, care scapă de primejdia de moarte ca prin urechile acului, și cel politic, „însemnele armelor” regale, care zac în râpa de la Posada pe umerii viteji ai tânărului Dezső. Prin urmare, trebu-

ie să conchidem că undeva în aceste imagini trebuie să fie înfățișat și Basarab, inamicul său. Cu atât mai mult cu cât, în mod paradoxal, textul îi creionează acestuia o imagine finalmente pozitivă: om prudent, onest până la capăt în comportamentul față de rege și care nu face decât ceea ce îi dictează rolul său de conducător al românilor: să își apere țara de invadatori, pe care i-a pus cavaleriește în gardă în prealabil asupra consecințelor finale ale acțiunilor lor necugetate. Basarab trebuie să apară, așadar, ca o figură centrală, deoarece, după victorie, românii i-au prezentat în postură de triumfător prada de război adunată de pe câmpul de luptă: arme și haine de preț, bani și bijuterii, cai de preț cu harnașamente cu tot.

Grupul românilor, reprezentat în registrul superior al miniaturilor, apare bine diferențiat social. Distingem mai multe categorii: oameni simpli în cojoace lungi și cu capul descoperit, care aruncă cu bolovani; oameni cu haine de blană, dar cu capul acoperit, care trag cu arcul: aceștia par să facă parte din „oastea cea mare”, de condiție socială modestă, dar care participă la bătălie, atât la muncile defensive (constructori ai „prieșărilor” care au închis trecătoarea în munți), cât și ca luptători. Alți bărbați în tunici drepte verzi și cu centură, aidoma celei a solului lui Basarab, care are în mână un coif, par să provină din corpul de boieri apropiați lui Basarab. Centura (*cingulum militiae*) era într-adevăr în Evul Mediu însemnul universal al apartenenței la *nobilitas* aflată în serviciul principelui (*princeps*)⁷. În prima imagine, mai distingem printre români două personaje în tunică roșie, dintre care un tânăr, vizibil în prim-plan,

⁷ K.F. Werner, *Naissance de la noblesse. L'essor des élites politiques en Europe*, Paris, 1998.

poartă o căciulă înaltă cu panaș. Roșul este o culoare de distincție (regele Carol Robert este și el îmbrăcat în roșu), care desemnează foarte probabil membri ai casei domnitoare.

Ce știm însă despre Basarab din același text? Aflăm că purta barbă, deoarece regele se semețește că-l va „trage de barbă” din ascunzișurile sale (*de suis latibulis per barbas suas extraham*) pe „păstorul oilor” sale (*pastor ouium mearum*). Această metaforă politică nu are nimic de a face cu ocupația de crescători de oi a unei părți importante a românilor în Evul Mediu, cum au înțeles unii autori nedepriși cu stilul figurat al textelor medievale. „Oile” au reprezentat în Evul Mediu imaginea prin excelență a supușilor, în dubla lor ipostază de ascultare și de plătitori de taxe față de „păstorul” lor – temporal, stăpânul locului, sau spiritual, episcopul sau papa. Ierarhia catolică romană s-a construit tocmai pe baza poruncii lui Iisus Hristos adresate Sfântului Petru: „Paște oile mele” (Ioan 21, 16). Chiar și în turca otomană, *reaya* nu înseamnă altceva decât „turma supușilor”. Un suveran, ca un bun păstor, trebuia să își păstorească turma cu înțelepciune, să o păzească și să o „tundă” cu moderație, pentru a-și asigura fidelitatea și sporirea acesteia. Numindu-l pe Basarab „păstor al oilor mele”, Carol Robert indica faptul că anume el, și nu altcineva, era adevăratul suveran al locuitorilor „Țării Transalpine”, domnul român nefiind decât un „păstor” *numit* de rege, adică un simplu voievod care nu administra țara decât prin delegație. Prin această formulă, Carol Robert clama energic suzeranitatea sa de drept, făcându-și manifesta dorința de a-l înlocui pe voievodul nesupus cu un altul, adus în bagajele armatei sale.

Latibulus, în latină, este într-adevăr un „loc de refugiu,

ascunziș”. Scrutând din nou miniaturile, observăm că în prima imagine români, care urmăresc de sus zvârcolirile armatei regale maghiare, prinse în capcană printre râpe, dirijând cu sânge-rece dezastrul abătut asupra lui Dezsö și a tovarășilor săi, se adăpostesc într-adevăr printre pietrele munților. Din acest grup iese pregnant în evidență un om cu barbă, care poartă pe cap o căciulă țuguiață ce pare să aibă împrejur o bază îmblănită (de culoare maro).

Influențat de ipoteza lui Neagu Djuvara, Ovidiu Pecican aprecia că „se prea poate ca semnificația prezenței bărbatului cu căciulă înaltă și strai verde în rândul oștilor lui Basarab să fie aceea că populația peste care guverna Basarab era alcătuită din români și cumani, o populație încă neomogenă, din rândul căreia cumanii puteau face parte chiar la nivelul căpeteniilor”. Această apreciere nu se poate susține: textul *Cronicii*, pe care miniatura nu face decât să îl illustreze cu fidelitate, vorbește, de fapt, despre cumani, dar în termeni cu totul diferiți. În lungul pomelnic al pierderilor angevine, se adaugă precizarea: „A căzut, în sfârșit, și o mulțime nenumărată de cumani”. Cumanii apar într-adevăr în miniatură, însă printre cadavrele însângerate indistinct din râpele Carpaților, morți în slujba regelui lor, Carol Robert al Ungariei și al Cumaniei, printre alte numeroase regate. Cronicarul îi cunoaște cât se poate de bine și, dacă ei s-ar fi găsit nu doar în armata regală, ci și printre oștenii lui Basarab, nu ar fi scăpat prilejul uneia dintre notele sale moralizatoare obișnuite.

Dacă lăsăm însă la o parte speculațiile nefondate ale lui Neagu Djuvara, personajul purtând căciula țuguiață din colțul din stânga sus nu poate fi logic altul decât Ioan Basarab. Nu

doar reprezentarea sa în „ascunziș”, dar și echilibrul imaginii o cere, pentru că o diagonală imaginară între privirea sa și cea a regelui din colțul din dreapta jos creează o simetrie perfectă a ansamblului, fondată pe dispunerea dramatică, diametral opusă, a celor doi actori principali ai tragediei de la Posada. Tocmai acoperământul de pe cap, unic printre toți românii, este menit să îl scoată pregnant în evidență, fără puțință de a fi confundat.

Această deducție din analiza internă a miniaturii este, în fine, validată de dispunerea imaginii în ansamblul textului pe pagină. Cum se poate observa, lărgind câmpul privirii, chiar deasupra miniaturii tronează o propoziție, care, spre deosebire de restul textului, este scrisă cu cerneală roșie. Nu există niciun alt motiv pentru această schimbare de culoare decât acela de a da frazei cu pricina funcția de legendă a imaginii înseși. (Reamintim că miniaturistul și copistul, dacă nu sunt una și aceeași persoană, conlucrează în perfectă armonie.) Este tocmai titlul întregului capitol: (CIII) „*Rex vadit cum exercitu contra Bazaraad*”, a cărui narațiune începe, de fapt, doar pe pagina următoare, după miniatura soliei către Carol Robert. Prin această licență a copistului, titlul și imaginea sunt însă lăsate aici împreună, singure, în legătură organică. Privind atent, observăm că numele „Bazaraad” se află exact deasupra bărbatului în haină verde cu căciula țuguiată. Nu mai este loc de îndoială: avem de a face cu reprezentarea imaginară a lui Ioan Basarab însuși, singura pe care o cunoaștem în prezent.

Căciula de o formă oarecum neobișnuită este, de fapt, un însemn de putere (*Herrschaftszeichen*, cum i-ar spune Percy Ernst Schramm) și trebuie să fi fost un acoperământ înrudit ca

model cu vestita „șapcă a lui Monomah” din tezaurul imperial de la Moscova, devenită prin tradiție coroana împărătească a ultimilor Rurikizi și a Romanovilor.

Așa cum a demonstrat însă cu multă erudiție W. Regel, aceasta nu avea nimic bizantin în ea⁸. Dincolo de ornamentele somptuoase adăugate în sec. XVII (globul și crucea), baza conică cu o bordură din blană de zibelină era o căciulă împodobită cu vârf ascuțit, de fabricație mongolă („un bonnet tartare pointu”), numită *yultrakli beuruk* în tătară, sau *yaldarila* în rusa veche. Primită în sec. al XIV-lea, pesemne de Ivan I Kalita al Moscovei, în calitate de mare cneaz vasal al hanului Uzbek (1313-1341), ea este, probabil, atestată în 1356 în testamentul lui Ivan II cu numele simplu de *șapka*. Începând de la finele sec. al XV-lea, odată cu redactarea *Istorisirii despre cnejii Vladimirului*, acest acoperământ, căruia i s-a uitat originea mongolă, a ajuns să fie identificat cu coroana imperială trimisă cneazul Vladimir de împăratul Constantin Monomah, de unde numele ei final (*șapka Monomaha*). Ca o presupusă coroană bizantină, ea a servit, probabil, la 1498, la încoronarea principelui Dimitrie, fiul lui Ivan cel Tânăr și al Elenei Stepanovna, fiica lui Ștefan cel Mare al Moldovei, ca urmaș (nefericit) al lui Ivan III. În 1547, apartenența ei fictivă la Vladimir Monomahul fiind deja înrădăcinată, a slujit încoronării ca țar a lui Ivan IV, legenda originii sale imperiale fiind consacrată definitiv în actul de recunoaștere a titlului imperial emis de către patriarhul ecumenic Ioasaf II în 1560.

⁸ W. Regel, *Analecta byzantino-russica*, Skt. Petersburg, Ed. Academiei Imperiale de Științe, 1891, p. LVIII-XCVIII.

Foarte probabil, așadar, că, aidoma lui Ivan Kalita, și Ioan Basarab a primit un însemn similar al puterii locale din partea hanului Uzbek, cu care apare deci reprezentat în *Cronica pictată de la Viena*⁹. Deși ulterior s-a ridicat împotriva mongolilor, aliindu-se cu Carol Robert, el a păstrat acest însemn de mare onoare. Tot astfel, Mihai Viteazul a purtat mereu, inclusiv în vremea exilului la curtea de la Viena, celebra lui căciulă de blană cu panaș și rubine, care nu era altceva decât *cuca* făurită în atelierele de la Topkapî, pe care i-o acordase sultanul otoman în momentul numirii ca voievod al Țării Românești în 1593, la Constantinopol.

Am făcut acest excurs prin detaliile unor imagini care sunt mai mult sau mai puțin cunoscute cititorului tocmai pentru a ilustra complexitatea interpretărilor istorice posibile, dar și metoda pe care ne propunem să o utilizăm în restul cărții. Chiar și aparent cele mai cunoscute izvoare (narrative, diplomatice sau figurative) sunt încă departe de a fi epuizate. Modul în care am identificat imaginea lui Basarab ilustrează destul de elocvent piedicile pe care un ochi prea obișnuit cu un izvor le poate întâlni în descifrarea lor. Dar, de asemenea, și pericolul falselor certitudini, care îl trimit pe privitor pe piste complet greșite.

Pe cât de complexă este identificarea unei reprezentări figurative a lui Basarab, pe atât de complicate sunt discuțiile pentru determinarea figurii istorice reale a acestuia. Au fost

⁹ Despre locul lui Basarab în cadrul Hoardei de Aur conduse de hanul Uzbek, a se vedea excelenta prezentare a lui V. Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Leyden – Boston, 2012, p. 269-278. Etapele „defecțiunii” lui Ioan Basarab din cadrul Deșt-i Kipceak mai necesită însă unele precizări.

atribuite numelui său origini și interpretări extrem de diferite. Unele dintre ele – cum ar fi originea tracică, din casta aristocratică fictivă a „sarabilor”¹⁰, sau originea dacică, princiară și sacerdotală, perpetuată prin continuitatea de locuire în Țara Hațegului¹¹ – au fost eliminate definitiv prin descoperirea de către Nicolae Iorga a originii turcice a numelui, proveniență confirmată ulterior de cercetările lui László Rásonyi și ale lui Aurel Decei. O asemenea încheiere filologică nu duce însă automat la postularea unei origini cumane a purtătorilor numelui, deoarece s-au propus explicații alternative ale acestuia cel puțin tot atât de demne de interes. S-a postulat mai demult că numele turcic poate avea o origine pecenegă, mult mai veche și deja asimilată în populația românească¹². S-a argumentat mai recent că ar putea avea o origine politico-administrativă derivând dintr-o instituție turco-mongolă (*basar*-ul, înrudit cu *basqaq*-ul, guvernator al unei zone dominate indirect de Hoarda de Aur, cf. *Il-basar*, „viceguvernator”, titlul, iar nu numele lui Ilbasmîș, fiul hanului Tokta, ucis de hanul Uzbek la începutul domniei lui)¹³. Semnificația numelui însuși de *Basarab* – problemă nu doar filologică, ci și istorică extrem de dificil de rezolvat în mod definitiv în lipsa unor elemente suplimentare – nu ne ocupă aici decât tangențial, ea urmând să facă în viitor

¹⁰ B.P. Hasdeu, *Basarabii. Cine? – De unde? – De când?*, București, 1894.

¹¹ N. Densușianu, „Cnezatul familiei Băsărabă din Țara Hațegului”, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 4 (1902), p. 50-73.

¹² S. Brezeanu, „Un nom princier roumain. Les Basarab”, *RESEE*, 45 (2007), p. 87-99, construind pe demersul antropogeografic propus de I. Conea, „Basarabii din Argeș. Despre originea lor etnică și teritorială”, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 54 (1935), p. 227-253.

¹³ D. I. Mureșan, „Philothée Ier Kokkinos, la métropole de Hongrovalachie et les empereurs de la terre”, în volumul: *Creștinismul românesc și organizarea bisericăscă în secolele XIII-XIV*, ed. E. Popescu, M. Cățoi, Galați, 2010, p. 335-406, aici p. 399-404.

obiectul unei cercetări mai adâncite a celor doi autori.

Problema originii *etnice* a dinastiei însă trebuie tratată nu pornind de la speculații filologice pe muchie de cuțit, susceptibile de multiple interpretări, ci doar de la mărturia izvoarelor contemporane, care sunt în realitate numeroase și cum nu se poate mai concludente. Fără a angaja aici o discuție asupra semnificației etnicității în Evul Mediu, trebuie amintit că aceasta nu este un dat „natural” și nu rezidă, prin urmare, în „sânge”, fie el „pur” sau „amestecat”. Ar fi iluzoriu deci să se creadă că s-ar putea lămuri originea Basarabilor printr-o analiză a ADN-ului lor. Etnicitatea este un fapt social, produsul unui construct cultural extrem de complex, bazat pe intersecția în timp dintre conștiința de sine a indivizilor, conștiința de grup a comunității lor și percepția „celuilalt”, toate cele trei niveluri aflându-se într-o continuă negociere. În lipsa unor surse interne care să restituie direct ce credea Ioan Basarab însuși despre apartenența sa etnică, rămânem în mod necesar tributari percepției exterioare, despre care putem presupune în mod rezonabil că reflecta, chiar și numai parțial, identitatea de grup a comunității politice conduse de el. Cu atât mai prețioase sunt, în acest sens, mărturiile adversarilor politici ai lui Ioan Basarab, care nu pot fi bănuți de lipsă de obiectivitate. Oricare ar fi gradul adecvării lor la trecut, nu se poate face în niciun caz abstracție de mărturia lor, pentru a pune în loc produsul imaginației sau speculației cutărui sau cutărui autor în căutare de glorie sau de publicitate.

Într-adevăr, prin forța mediatică, medievistica românească se află în prezent sub un asalt paraștiințific similar celui la care sunt supuse de câteva decenii studiile clasice din țară din par-

tea curentului tracoman. Ambele discipline sunt confruntate, din direcții diametral opuse, cu acuzații violente și fără nuanțe din partea unor curente mai mult sau mai puțin structurate, ai căror membri nu s-au încumetat să parcurgă drumul dificil al unei formații în domeniu. Ele sunt vizate în bloc, fiind acuza-te de falsificarea conștientă a trecutului, fie prin denaturarea rolului „strămoșilor” poporului român (traco-dacii), într-un caz, fie prin minimizarea contribuției alogene (turcice, mai precis, cumane), în celălalt. Pentru unii, ea nu ar fi suficient de „patriotică”, pentru ceilalți, ea este, de la începuturile sale, definitiv marcată de un „naționalism obtuz”. Oare cum l-ar privi însă medicii sau filosofii pe un istoric care, fără nicio pregătire de specialitate, s-ar aventura să facă intervenții chirurgicale, să prescrie rețete sau să varieze fără precizie conceptuală pe tema antinomiilor metafizice structurale ale Infinitului ontologic? În istoriografie însă totul a devenit imaginabil, pe fondul unei crize instituționale, de management și de finanțare cu care se confruntă în prezent cercetarea și învățământul universitar din România. Colportând cu indistinție fapte, teorii și idei preluate de-a valma din toate orizonturile, acuzatorii nici nu se mai obolesc adesea să invoce acumulările imense, prin efort colectiv, ale numeroșilor istorici de meserie, mai mult sau mai puțin renumiți, dar din ale căror fărâme detractorii lor se înfruptă, fie nerecunoscându-le meritul, fie mistificându-le substanța. Aceste evoluții nu reușesc să ne mire. În epoca postmodernă în care trăim, și alte discipline sunt supuse unor atacuri similare: astrologia parazitează astronomia, vrăjitoria – religia, în vreme ce tot felul de vindecători autoprocamați uzurpă prerogativele medicinei științifice.

În fața acestor atacuri care subminează grav criteriile epistemologice recepte, ocupând ilegal spațiul de dialog între istorici și publicul interesat de cunoașterea trecutului, cei doi autori au decis să ia o poziție tranșantă și fără complezență. În paginile care urmează i se conferă criticii istorice dreptul deplin de cetate, cu scopul unic de a separa net între mistificare și adevăr istoric.

Cele două părți ale lucrării își propun să conducă în mod convergent și complementar un dublu demers de deconstrucție și reconstrucție a dosarului factual și interpretativ al complexei problematice a întemeierii Țării Românești.

În prima parte a cărții, „teoria cumană” este supusă unei deconstrucții metodice, capitol cu capitol. Afirmațiile necontrolate aflate la temelia ei sunt verificate punct cu punct pe baza surselor, iar precizările emise de natură pretins „demografică” – de negândit pentru o epocă în care sursele sunt atât de dispartate – sunt supuse unui control riguros. În planul filosofiei istoriei care se află la baza acestor afirmații peremptorii, sunt demontate dinspre cercetarea istorică recentă cele două teze subiacente ale „teoriei cumane”: teza „bunului sălbatic” și teza, de inspirație rasistă, a „popoarelor barbare creatoare de stat” (din care au decurs în sec. XX pangermanismul și panturanismul, cu implicațiile lor genocidale binecunoscute).

În a doua parte, se înlătură definitiv ruinele „teoriei cumane”, prin demonstrația istoriografică a faptului că baza acesteia nu este empirică, ci istoriografică, anume o gravă greșeală de lectură a lui Nicolae Iorga din 1913 (care i-a confundat în interpretarea unei surse fundamentale pe alani și pe cumani!). Marele istoric s-a autocorectat cu multă onestitate intelectuală

în sinteza monumentală de istorie a românilor din 1937, și de la acest stadiu trebuie regândită istoric formarea Țării Românești. După această necesară punere la punct, o lectură adâncită a unor surse capitale, insuficient explorate până în prezent, așază temeliile unei noi înțelegeri a începuturilor Țării Românești. În special, este clarificată, pe baza tuturor surselor disponibile, dubla problemă a originii și se dă o cronologie cât se poate de completă zigzagurilor profesionale ale primilor Basarabi.

Demersul comun al celor doi autori este continuarea unei colaborări îndelungate și constituie un moment critic preliminar absolut necesar al noii sinteze dedicate întemeierii celor două state românești medievale pe care o au în prezent în lucru.

Ambii autori doresc să mulțumească directorului Editurii Cartier, domnul Gheorghe Erizanu, pentru sprijinul acordat în materializarea ideii acestei cărți. O lucrare despre originea Basarabilor nu putea să găsească altundeva un ecou mai favorabil decât în capitala însăși a Basarabiei.

AUTORII

Paris, 10 februarie 2013

Partea I.

Negru-Vodă și „Fețele palide”. O critică a „teoriei cumane” a lui Neagu Djuvara

Matei Cazacu

Un nou club și-a făcut apariția în România: Clubul prietenilor lui Negru Vodă. Sediul: necunoscut. Președintele acestui club (răutăcioșii ar zice marele preot sau gurul acestei secte) nu este altul decât venerabilul domn Neagu Djuvara, o personalitate a vieții publice și a culturii române care nu mai are nevoie de prezentare. Regulamentul clubului (sau catehismul sectei) se intitulează baroc *Thocomerius-Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești. Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinaintea de „descălecătoare” și până la așezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeș. Noi interpretări*, București, Humanitas, 2007. În 2011, indignat de reacția scepticilor și a adversarilor săi, Neagu Djuvara a publicat o replică intitulată eminescian *Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, apărută la aceeași editură. Principala preocupare a acestui Club este exaltarea, așa zice chiar cultul „bunului barbar”, avatar modern al „bunului sălbatic”, mai precis, al cumanelui civilizator și catolic (în fapt, un barbar nomad, crescător de vite), care acum șapte secole și

ceva i-a învățat să lupte pe românașii noștri ignoranți și lipsiți de vlagă, iar apoi să-și creeze, în fine, un stat, Muntenia sau Țara Românească, termen care în vremea aceea însemna „Țara românilor”. Nu a cumanilor, nici a cumanilor și a românilor, nici măcar a românilor și a cumanilor, ci doar a românilor!

Ipoteza – sau, mai degrabă, eroarea fundamentală – pe care se bazează această construcție mediatică și intens mediatizată (o lucrare de 230 de pagini, ajunsă la a treia ediție) este simplă: primul domn muntean, cel care a dat numele dinastiei domnitoare și chiar, pentru străini, al țării, Basarab I (c. 1310/16–1352) poartă un nume de origine cumană, adică turcă veche. Tatăl său, menționat într-un singur act al cancelariei regale maghiare, se numea Thocomer. Urmând pilda și credința unor orientaliști, Neagu Djuvara consideră și acest nume de origine cumană: Domnia Sa îl modifică deci în Thoctomer, care ar veni de la Toq (Tok)-tamir (temir) sau Toq-timur, ceea ce înseamnă „fier călit” (p. 113), deși cei mai mulți istorici români l-au interpretat Tihomir, un nume care se regăsește la românii balcanici încă din 1220. Deci, exultă Neagu Djuvara, încă un cuman – tată și fiu! Iată enigma lui Negru-Vodă, întemeietorul legendar al țării, rezolvată dintr-o trăsătură de condei: dacă tatăl și fiul poartă nume turcești, cumane, înseamnă că ei erau în mod obligatoriu cumani, singurii turci care hălăduiau pe meleagurile noastre în acea vreme. Și, fiindcă erau cumani, musai să fie și catolici, deoarece acest neam – de fapt, o confederație sau, mai bine zis, o adunătură de triburi de păstori nomazi – s-a convertit foarte superficial la creștinism în forma sa catolică pentru a fi primit și ocrotit în pusta maghiară. Aceasta între 1227 și 1239, pe când îl amenința invazia mongolă, care

măturase Rusia de Sud începând cu anul 1223 și avea să se năpustească asupra Europei Centrale în 1241-1242.

Teza lui Neagu Djuvara nu e nouă și nici originală: ea a fost de multă vreme discutată de istoricii români, care au abandonat-o, deoarece este contrazisă de toate mărturiile vremii și de bunul-simț; doar unii istorici unguri mai cred în ea. Adevărul este că Basarab era român ortodox și se numea din botez „Ivanco”, adică Ioan, căci, dacă ar fi fost botezat catolic în Ungaria, s-ar fi numit Gyula sau Ladislau, sau Ștefan; așa s-a întâmplat cu un oarecare Șerban din Acina (localitate neidentificată), român botezat catolic de însuși regele Ungariei Ladislau cel Mare în 1366, care i-a dat la botez numele primului rege creștin al acestei țări¹⁴. Acest adevăr – că Basarab era român și ortodox – nu îl afirmăm noi, istoricii de ieri și de azi, considerați în bloc de dl Djuvara drept naționaliști și incompetenți, ba unii de-a dreptul criminali, deoarece ar ascunde adevărul istoric pe care numai Domnia Sa îl cunoaște și îl proclamă. Acest lucru a fost afirmat în repetate rânduri de chiar contemporanii lui Basarab, începând cu marele său adversar și suzeran, regele Carol Robert de Anjou, învinsul de la Posada.

Prin diploma din 26 noiembrie 1332, așadar, la doi ani după evenimente, regele maghiar evoca amintirea nefericitei campanii din 1330, când, spune el, „am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ținute pe nedrept în Țara Transalpină (= de dincolo de munți, de Carpați) de către **Basarab, schismaticul (= ortodox), fiul lui Tochomer, spre**

¹⁴ „*Quem baptizatum Stephanus fecimus appellari*” („pe care l-am făcut să se numească Ștefan din botez”), act din 16 mai 1366 în *DRH*, seria C, vol. XIII, p. 100-101, nr. 59. A se vedea mai jos numele purtate de cumanii din Banat în secolele XIV-XV: numai nume din calendarul creștin!

marea noastră și a sfintei coroane insulte, acest **Basarab, ne-credinciosul nostru român**, mânat de un gând rău”¹⁵.

Carol Robert era suzeranul lui Basarab, el îl recunoscuse ca domn și obținuse de la acesta jurământul de credință vasalică. Putea oare regele Ungariei să ignore naționalitatea lui Basarab, când în Ungaria trăiau, de peste o sută de ani, un mare număr de cumani, care furnizau trupe armatei regale și care fuseseră masacrați la Posada? Urmând pilda înaintașilor săi la tron, Carol Robert se intitula, între altele, „rege al Cumaniei”. Să nu fi știut el că Basarab era cuman dacă așa ar fi stat într-adevăr lucrurile? Este imposibil, mai ales că regele angevin avea să repete acest adevăr în mai multe documente redactate la persoana întâi.

Astfel, la 19 mai 1335, el răsplătea meritele magistrului Toma în următorii termeni:

„Spre cinstea slujbei deosebite și vrednice de o veșnică amintire a numitului magistru Toma, pe care ne-a făcut-o în Țara Transalpină, unde atacul dușmănos pornit cu cruzime, în niște locuri strâmte și păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată și a doua oară <împotriva> noastră și a puternicei noastre oștiri pe care o aveam acolo cu noi, de către *Basarab românul și fiii lui...*”¹⁶.

Același lucru îl spune, în două rânduri, regele Ludovic cel Mare (1342-1382), fiul și urmașul la tron al lui Carol Robert.

Într-un act din 9 iulie 1347, reprodus într-o confirmare din 1378, regele întărea unui nobil o moșie pentru purtarea sa

¹⁵ „*Que in terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum, in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur, adissemus, idem Bazarab, infidelis Olacus noster, maligno inductus consilio*”... (DRH, seria D, vol. I, p. 50-51, nr. 25). Am modificat ușor traducerea.

¹⁶ „*per Bazarab Olacum et filiis eius*”. (DRH, seria D, vol. I, p. 57, nr. 29).

vitejească „în Țara Transalpină în expediția domnului Carol, faimosul rege al Ungariei, împotriva lui *Basarab românul*, pe atunci necredincios regatului și sfintei coroane”¹⁷.

La 18 ianuarie 1357, regele Ludovic cel Mare întărea unor nobili o moșie dobândită de tatăl lor, magistrul Laurențiu, „luptând cu bărbăție în Țara Transalpină pentru coroana regească împotriva lui **Basarab**, *voievodul român*”¹⁸.

Același lucru îl spune la 17 octombrie 1345 și papa Clement al VI-lea, care îl informează pe regele Ungariei că mai mulți nobili români (numiți în două rânduri *Olachi Romani*) din Transilvania, Țara Românească și Srem (regiunea din jurul cetății Smederevo din Serbia actuală) au adoptat confesiunea catolică:

„Cum de o bucată de vreme a ajuns la urechile noastre vestea că Acela care luminează pe tot omul ce vine în această lume a luminat prin revărsarea harului Său într-atâta mintea românilor (*Olachi Romani*) ce locuiesc în părțile Transilvaniei, ale Țării Românești (*Ultrapinīs*, același lucru cu *Transalpinīs*) și în cele ale Sirmiului din Ungaria, încât unii dintre ei au și ajuns să cunoască drumul adevărului, prin îmbrățișarea credinței catolice... scuturând și lepădând de la ei cu totul *sămânța schismei* și celelalte rătăcirii... am luat măsuri să se îndrepte felurite scrisori... către *nobilii bărbați Alexandru al lui Basarab și către alți români*, atât nobili, cât și oameni de rând”¹⁹.

¹⁷ Imre Nagy et al., *Codex diplomaticus patrius [Hazai okmánytár]*, vol. II, Győr, 1865, nr. 91, p. 181.

¹⁸ „in terra Transalpina, contra Bozorad, waivodam Olachum” (G. Fejér, *Codex*, IX/2, Buda, 1833, p. 587; Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I/2, p. 49 (cu forma „*Olachorum*”, al românilor, în loc de „*Olach*”); la fel și în *DRH, seria C*, vol. XI, p. 79, nr. 79).

¹⁹ *DRH, seria D*, vol. I, p. 60-61, nr. 32: „*Alexandro Bassarati et aliis, tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis*”.

Așadar, din aprecierea pontifului însuși rezultă că Alexandru (Nicolae Alexandru), fiul și asociatul la tron al lui Basarab (care mai trăia încă în acel moment), era nu numai român, dar și ortodox, e drept, cam șovăielnic, deoarece tocmai pare să se fi convertit atunci la catolicism. Dacă tatăl său ar fi fost catolic, fiul ar fi trebuit să fie și el, conform canoanelor Bisericii Catolice, de aceeași confesiune. Întrucât era ortodox (schismatic), înseamnă că și părinții săi erau ortodocși, ceea ce nu se potrivește defel cu o presupusă origine cumană a lui Basarab.

Că Basarab a rămas ortodox până la moarte o spune și Cronica pictată de la Viena (*Chronicon pictum Vindobonense*), scrisă la 1358, care îl numește și ea pe voievodul român „schismatic perfid” (sau: „rătăcit”) (*de fide perfidi schismatici*)²⁰.

Acest adevăr reiese și din scrisoarea pe care papa Urban V o adresa la 10 aprilie 1370 lui Vladislav (Vlaicu Vodă), nepotul de fiu al lui Basarab: după ce deplânge faptul că nu se închină Bisericii Catolice, în afara căreia nu există mântuire, suveranul pontif îl acuză pe voievod că se află în schismă (ortodoxie) moștenită de la vechii predecesori ai săi²¹. Cine erau acești vechi înaintași (*antiqui predecessores*)? Desigur, Tochomer și Basarab, căci, de ar fi fost vorba numai de tatăl lui Vladislav, Nicolae Alexandru, papa ar fi spus-o în termeni preciși. Acest text este de o importanță primordială și nu mai lasă niciun dubiu asupra

²⁰ Am utilizat ediția lui G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 110, traducere românească la p. 234. Și într-un act de la 13 decembrie 1335, când regele Ungariei, amintind campania din 1330 și bătălia de la Posada precedată de un armistițiu, spune că „Ne-am încrezut în cuvântul schismaticului” numit „Basarab, voievodul valahilor”. (V. Motogna, „Iarăși lupta dela Posada”, *RI*, 9 (1924), p. 82-3 ; traducere românească de G. Popa-Lisseanu, *Cronica pictată de la Viena*, București, 1937, p. XLIV-XLVI, nota 76 (*Izvoarele istoriei românilor*, XI).

²¹ Theiner, *VMHH*, II, nr. CXCI, p. 97-98.

confesiunii celor mai vechi voievozi români de la Argeș.

În fine, că pe Basarab îl chema din botez Ivanco/Ioan ne-o spune un alt contemporan și adversar al său, țarul sârb Ștefan Dușan (1331-1355), amintind de victoria sa de la Velbujd (19 iunie 1330) împotriva a șapte țari, printre care „*Basaraba Ivanco*, socrul țarului Alexandru al Bulgariei”²². Acest text, cunoscut de toți istoricii români de la Hasdeu, Onciul și Xenopol încoace, dovedește foarte clar că Ivanco/Ioan era numele de botez și că Basarab era fie un supranume, fie un titlu, despre care vom vorbi mai departe²³.

Singurul argument al autorului privind catolicismul lui Basarab se găsește într-o scrisoare adresată lui de papa Ioan XXII la 1 februarie 1327, în care suveranul pontif îl numește „fiu iubit, nobile bărbat Basarab, voievodul transalpin” și îl felicită pentru zelul său pentru răspândirea catolicismului și „exterminarea națiunilor necredincioase”²⁴. De aici, consideră Neagu Djuvara, reiese că Basarab era catolic nu printr-un botez tardiv, ci din naștere, deoarece era cuman! Curioasă logică! Am reamintit recent²⁵ părerea părintelui Aloisiu Tăutu,

²² În prefața la Codul său de legi (*Zakonik*), tradusă de G. Mihăilă, „Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei slavo-române”, în Idem, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 272-273.

²³ A se vedea demonstrația în acest sens a lui Dan Ioan Mureșan, „Excursus. Basaraba Ivanco”, în volumul *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală, II, Creștinismul românesc și organizarea bisericească în secolele XIII-XIV. Știri și interpretări noi*, ed. E. Popescu și M. O. Cățoi, Galați, 2010, p. 390-406, precum și contribuția sa din acest volum.

²⁴ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I/1, p. 600-601: „*dilecto filio nobili viro Bazaras woywoda Transalpino*”. Prin națiunile necredincioase (*nationes infidelium*) papa putea înțelege și pe cumani, români și slavi (vezi scrisoarea lui din 1328 în același volum, p. 609). Pe cine deci „exterminase” Basarab? Dan Ioan Mureșan demonstrează însă în partea a doua a volumului că este vorba de tătării care invadaseră Ungaria în 1326.

²⁵ M. Cazacu, „O controversă: Thocomerius-Negru Vodă”, *RI*, s.n., 19 (2008), p. 49-58.

un savant istoric și harnic editor de acte pontificale privind afacerile orientale, potrivit căruia nu era vorba de convertire la catolicism, ci doar de unire cu Roma, mai precis, intrarea în obediență față de Biserica Catolică, cu păstrarea ritului răsăritean. Lucrul putea fi realizat de orice ortodox, a vrut s-o facă și Nicolae Alexandru, dar regele Ungariei s-a opus acestei formule care contesta suzeranitatea arhiepiscopului de Strigoniu în materie religioasă și, implicit, a regelui în domeniul politic. Această dependență directă de Scaunul Sfântului Petru a durat până în 1330 cel mai târziu, când Basarab este calificat drept ortodox (schismatic) chiar de către suzeranul său, regele Carol Robert al Ungariei.

Devine astfel evident, în lumina acestor mărturii contemporane cu Basarab și cu fiul său Nicolae Alexandru, că ipoteza lui Neagu Djuvara se dovedește complet falsă. Domnia Sa a trecut cu vederea, căci nu putea să le ignore, actele și o cronică ce îl numesc pe voievodul Țării Românești român și ortodox²⁶. Tocmai Domnia Sa, care în *Introducerea* cărții condamna istoriografia românească în bloc, aducându-i acuza că „n-a fost în stare să se dezvețe până azi de conceptul eronat că interesul național ne-ar comanda un fel de selecționare a datelor pe care le-am avea privitor la trecutul neamului nostru. Unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus... Apoi, tăinuirea sau răstălmăcirea unor fapte ori exagerarea altora” (p. 7).

²⁶ Am și publicat o parte din aceste mărturii în M. Cazacu, *op. cit.*, p. 55. De altfel, Neagu Djuvara cunoaște cel puțin două dintre aceste acte, care i-au fost semnalate de Constantin Rezachevici (*Thocomerius*, p. 160-161), dar le respinge, producând în locul mărturiei lor pline de autoritate niște considerațiuni subiective fără nicio relevanță.

La lectura acestor rânduri, se naște legitima întrebare: cine selecționează de fapt datele, cine consideră că unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus, cine tăinuiește sau răstălmăcește evidențele? Răspunsul este clar: domnul Neagu Djuvara însuși, care nu ține seama de documentele amintite mai sus, deși ele figurează în toate lucrările de istorie, și continuă să afirme senin că Basarab întemeietorul era cuman și catolic!

*

Am putea opri aici polemica noastră cu autorul dacă în jurul cărții Domniei Sale nu s-ar fi stârnit un adevărat vacarm mediatic și dacă „prezumțiile” sale nu ar fi devenit adevăruri curate pentru multă lume. Istoricilor români care au discutat cartea și au contestat premisa și concluziile ei, Neagu Djuvara le-a răspuns cam înțepat printr-un nou volum, intitulat eminescian *Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, București, Humanitas, 2011, 119 pagini. Printre aceștia mă aflu și eu, căci am ținut, alături de alți colegi, pe 16 noiembrie 2007, o conferință pe această temă la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București. Domnul Djuvara nu ne-a onorat atunci cu prezența, dar mi-a răspuns în volumul amintit, încheind cu următoarele cuvinte:

„Cu aceasta, închei răspunsul meu la critica amicului Matei Cazacu, zicând cu părere de rău că nu găsesc în articolul său absolut niciun argument valabil care să infirme teza descinderii lui Basarab I dintr-o spiță de șefi cumani” (p. 84).

Cu alte cuvinte, deși mă consideră amic, mă clasează printre neprietenii lui Negru-Vodă (de ce nu zice „dușmani”, doar e cuvânt turcesc, luat de la cumani?). Mărturisesc, absolut în

trecere, că nu pricep cum faptul de a-l considera pe Negru-Vodă român înseamnă a nu-i fi prieten... Citind acest răspuns, am ajuns la concluzia că Neagu Djuvara și cu mine nu vorbim aceeași limbă (poate că Domnia Sa vorbește cumana veche?) și că acesta trece sub tăcere existența actelor din 1332-1370 (șapte la număr!) care îi numesc pe Basarab și pe fiul său români ortodocși, ba mai și persistă în eroarea de a-i considera cumani numai și numai din considerentul că purtau, Basarab (sigur) și tatăl său (în mod eronat), nume de origine turcă.

Strămoșii noștri latini aveau un proverb: *Errare humanum est, perseverare diabolicum* („A greși este omenește, a persevera în greșeală este diabolic”). Întrucât dl Neagu Djuvara preferă să persevereze în eroare, m-am hotărât, îndemnat și de unii colegi și prieteni, să procedez la o analiză sistematică a cărții, pentru a pune în evidență strania metodă istorică și manieră de a scrie a autorului. Întreprind această analiză pe capitole, urmând ca la sfârșit să sintetizez criticile și observațiile pe care i le aduc. Țin să precizez că am purces la această operă pentru a răspunde la o provocare adusă cu trufie întregii bresle a istoricilor români din toate timpurile, mânat fiind de adagiul latin *Amicus Plato, sed magis amica veritas* („Mi-e prieten Platon, dar mai mare prieten îmi este adevărul”), proverb pe care îl completează în chip desăvârșit un citat din Montesquieu:

„Être vrai partout même sur sa patrie; tout citoyen est obligé de mourir pour sa patrie, personne n'est obligé de mentir pour elle” („Să spui adevărul peste tot, chiar și despre patria ta; orice cetățean este obligat să moară pentru patria sa, dar nimeni nu este obligat să mintă pentru ea”).

Încă din *Introducerea* cărții (p. 7-25), autorul consideră necesar să adopte un ton foarte belicos, declarând război pe față întregii istoriografii române, din care, pe de altă parte, aspiră să facă parte.

„Cercetarea începuturilor vieții noastre statale a fost viciată, pare-mi-se, de trei metehne sau păcate originare: mai întâi, istoriografia noastră, născându-se atunci când abia se încropea conștiința națională și, curând, chiar apăreau tendințele naționaliste în toată Europa, ea n-a fost în stare să se dezvețe până azi de conceptul eronat că interesul național ne-ar comanda un fel de selecționare a datelor pe care le-am avea privitor la trecutul neamului nostru. Unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus – uitând întâi de toate că mintea noastră nu este în stare să judece în absolut ce-i bun și ce-i rău în timp, pentru imaginea țării. Apoi, tăinuirea sau răstălmăcirea unor fapte ori exagerarea altora se întorc inevitabil împotriva ta, ca un bumerang, căci străinii neprieteni, îndată ce descoperă o greșită interpretare sau chiar numai o omisiune, profită de ocazie pentru a discredita întreaga istoriografie românească. Este, cred, principalul motiv pentru care istoria noastră, așa cum ne-am priceput s-o prezentăm până acum, nu este în general luată în considerație de istoriografia europeană” (p. 7).

Această condamnare fără apel a întregii noastre istoriografii este nu numai nedreaptă, dar și complet lipsită de măsură și, ceea ce este și mai grav, dezvăluie ignoranța vastă a autorului. Dar să procedăm sistematic. Istoriografia românească nu s-a născut în secolul al XIX-lea, ci în Evul Mediu, cu cronicarii din vremea lui Ștefan cel Mare în Moldova, cu cei